

VELKÉ POSTAVY ČESKÝCH DĚJIN

ONDŘEJ
SCHMIDT

JAN Z MORAVY

Zapomenutý Lucemburk
na aquilejském stolci

Jan z Moravy

VYŠEHRAĐ

VELKÉ
POSTAVY
ČESKÝCH
DĚJIN

JM

ONDŘEJ
SCHMIDT

JAN Z MORAVY

Zapomenutý Lucemburk
na aquilejském stolci

Jan z Moravy

VYŠEHRAĐ

Vyobrazení na přebalu:

Patron aquilejského patriarchátu sv. Hermagoras
na reversu denáru patriarchy Jana z Moravy.

Vyobrazení na s. 4:

Sv. Petr světi prvního aquilejského biskupa
sv. Hermagoru za přítomnosti sv. Marka, freska
v kryptě aquilejské baziliky, 12. století.

VELKÉ POSTAVY ČESKÝCH DĚJIN
svazek 23.

Edici řídí Filip Outrata

Obálku a grafickou úpravu

navrhla Michaela Blažejová

Odpovědný redaktor Filip Outrata

E-knihu vydalo nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.,
v Praze roku 2017 jako svou 1570. publikaci

Vydání v elektronickém formátu první
(podle prvního vydání v tištěné podobě)

Doporučená cena E-knihy 180 Kč

Nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.,

Praha 3, Víta Nejedlého 15

e-mail: info@ivysehrad.cz

www.ivysehrad.cz

Vydání knihy bylo podpořeno finančním

příspěvkem Filozofické fakulty Masarykovy univerzity.

Rukopis získal Cenu děkana FF MU za vynikající
magisterskou diplomovou práci roku 2015.

Recenzovali: prof. PhDr. Ivan Hlaváček, CSc.

prof. PhDr. Zdeňka Hledíková, CSc.

Copyright © Masarykova univerzita, 2016

Typography © Michaela Blažejová, 2016

ISBN 978-80-7429-829-5

Tištěnou knihu si můžete zakoupit na www.ivysehrad.cz

PŘEDMLUVA

14. století bývá někdy nazýváno „století pohrom“.¹ Vskutku, nalezneme zde válečné konflikty, morové epidemie, ochlazení podnebí, monetární krizi a dramatický demografický pokles, což některé historiky přivedlo ke konceptu krize pozdního středověku.² V té samé době však také došlo k vrcholnému rozkvětu gotické architektury a setkáme se zde se jmény jako Dante Alighieri, Francesco Petrarca či Giovanni Boccaccio a tedy s prvními záchvěvy pozdější renesance. Právě v těchto souřadnicích se odehrává příběh protagonisty této knihy – Jana z Moravy, lucemburského levobočka, litomyšlského biskupa a nakonec patriarchy aquilejského.

Biografický žánr či biografistika, chceme-li, patří k tradičním disciplínám historiografie. Za posledních několik desítek let se však její pojetí do značné míry proměnilo. Moderní biografistika klade na historika mnohem větší nároky, než tomu bylo před sto lety. Již totiž nestačí – jak věřilo pozitivistické dějepiscectví – pouze shromáždit korpus (pokud možno všech) pramenů vztahujících se k životu příslušné osobnosti, očistit ho od nánosů falz a dalších nespolehlivých svědectví a na jeho základě pak „objektivně“ vylíčit její osudy. Dnešní historik-medievista je nucen se vyrovnat s mnoha novými přístupy a metodami, které zahrnují problematiku rituálů, reprezentace či historické paměti.

Také těmto požadavkům jsem se alespoň částečně snažil dostat; do jaké míry se to podařilo, ponechávám na čtenáři. Primárním cílem ovšem bylo sepsat kritický životopis Jana z Moravy jakožto opomíjeného Lucemburka, který by komplexně zmapoval jeho život a církevní kariéru v širším kontextu jeho nemanželského původu, lucemburského rodu

¹ TUCHMAN, *Zrcadlo vzdálených časů*.

² Viz WATTS, *The Making of Polities*, s. 13–23.

a českých a italských dějin. Největší počet stran zabírá Janovo působení v aquilejském patriarchátu v letech 1387/88–1394, což se snad může jevit jako nemístná disproporce. Je tomu tak záměrně, a to hned z několika důvodů: jednak jde o téma v české literatuře zcela neprobádané, avšak rozhodující bylo množství pramenů dochovaných v italských archivech, které umožňují vykreslit Janovy osudy poměrně detailně, což kontrastuje s předchozím obdobím jeho života, o němž máme k dispozici pouze útržkovitá svědectví.

Navzdory výhradám, které již kdysi vznesl Pierre Bourdieu,³ nebylo možné rezignovat na klasický chronologický postup. Zvláště když uvážíme, že podrobný životopis Jana z Moravy dosud zpracován nebyl. To ovšem neznamená, že by výsledný produkt měl být pouhým (lépe či hůře) okomentovaným itinerářem. Proto jsem se vždy snažil zasadit příslušné události do kontextu doby a prostředí.⁴ Z toho důvodu bylo nutné zařadit do textu obsáhlejší exkurzy týkající se specifického statusu bastardů ve středověké společnosti a především problematiky pozdně středověkého aquilejského patriarchátu. Oboje představuje desiderát české mediévistiky.

Značná pozornost byla věnována Janovu „druhému životu“, tedy stopám, které zanechal v historické paměti. Nešlo zde o to zjistit, jaký Jan ve skutečnosti byl, ale naopak odhalit, jak ho vnímali jeho současníci a pozdější generace a zda a jak se tento obraz proměňoval. To se ukazuje stejně důležité (ne-li důležitější) jako ona „objektivní skutečnost“. Tato metoda se v posledních letech stala poměrně populární a není divu. Vždyť s její pomocí lze zkoumat nejen osudy historické osobnosti, ale i události nebo dokonce listiny v horizontu dlouhého trvání. Také v případě Jana tento postup nabízí některá zajímavá zjištění, která vrhají nový pohled na jeho osobnost a představují tak důležitý korektiv tradičních jednostranných odsudků obestírajících tuto mýty opředenou kontroverzní postavu. Nezastírám, že v tomto směru mi byla velkou inspirací kniha Martina Wihody o jednom moravském markraběti z přelomu 12. a 13. století...⁵

Původní příliš ambiciózní koncept sice nebyl z časových a jiných důvodů naplněn úplně a beze zbytku, přesto doufám, že tato kniha přináší některé nové a neznámé skutečnosti a poněkud odlišný pohled nejen

³ BOURDIEU, *Biografická iluze*.

⁴ To zdůrazňuje LE GOFF, *The Whys and Ways*, především s. 210–211.

⁵ WIHODA, *Vladislav Jindřich*, s. 287–318.

na osobu Jana z Moravy, ale také na vztahy uvnitř poslední generace lucemburského rodu a na kontakty českých zemí s tehdejšími aquilejským patriarchátem v obecnější rovině. Stále zde ovšem zůstává značný prostor pro další bádání. Kromě toho musím přiznat, že Jan z Moravy, tak jak je prezentován zde, není tím jediným možným, ale „mým“ Janem z Moravy, abych parafrázoval slova Jacquese Le Goffa.⁶ To samo o sobě značí, že tento nutně subjektivní pohled si nemůže klást nároky na výlučnost.

Kniha, kterou zde předkládám čtenáři, je přepracovanou verzí diplomové práce, kterou jsem obhájil v únoru roku 2015 na Historickém ústavu Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně.⁷ Její text vznikl poměrně dlouho a mohl být dokončen jen díky tomu, že se mi dostalo privilegia strávit jeden rok na Università di Pisa, kde jsem se mohl nerušeně věnovat pouze psaní, aniž bych byl zatěžován dalšími povinnostmi. Rád bych na tomto místě poděkoval všem, kteří mi přispěli radou a pomocí. Především mému učiteli Dr. Petru Elbelovi, jehož poznámka na jednom ze seminářů církevní správy mě kdysi přivedla na myšlenku zabývat se Janem z Moravy (tehdy ještě Janem Soběslavem). Jemu vděčím za vstřícný přístup a podporu, za důkladné korektury a také za to, že mi pomohl pochopit správný (?) význam Janovy „záhadné“ markraběcí titulatury.

Velký dík patří též (většině) pracovníků a pracovníc archivů a knihoven v Udine, Cividale del Friuli, Benátkách, Gemoně del Friuli, Florencii, Padově, Pise, Bellunu, Luce, Lublani, Budapešti, Praze a Brně za jejich ochotnou pomoc a asistenci, případně za nezištné zaslání reprodukcí pramenů. Dále děkuji autorům obou lektorských posudků paní prof. Zdeňce Hledíkové a panu prof. Ivanu Hlaváčkovi za jejich cenné připomínky a komentáře. Za ochotné pročtení a korektury latinského textu edice vděčím Mgr. Zuzaně Lukšové. Nemohu zde také nevzpomenout své spolužáky a rovněž kolegy a přátele z brněnské pobočky Regesta Imperii při Ústavu pomocných věd historických a archivnictví. Také s nimi jsem vedl četné hovory (nejen) o Janovi z Moravy. Další slova díky náleží panu Dr. Filipu Outratovi z nakladatelství Vyšehrad za příjemnou spolupráci při vydání knihy. Konečně bych rád poděkoval všem těm, kteří mi byli v mém úsilí jakkoli nápomocni a kteří zde nejsou uvedeni jménem.

Největší dík ovšem patří mým rodičům za jejich všestrannou podporu a shovívavé pochopení.

⁶ LE GOFF, *Svatý František z Assisi*, s. 11.

⁷ SCHMIDT, *Aquilejský patriarcha*.

Úvodní poznámky

Od Jana Soběslava k Janovi z Moravy

Přesto, že za poslední dvě desetiletí zájem badatelů o dějiny Moravy v době lucemburské nepochybně vzrostl,⁸ zůstává nadále skutečností, že pozornost historického bádání je soustředěna především na rozporuplnou (a nepochybně zajímavou) Joštovu osobnost,⁹ zatímco ostatní členové lucemburské sekundogenitury stojí spíše na periferii zájmu historické obce. Bezezbytku to platí o dvou často zaměňovaných stejnojmenných synech mladšího bratra Karla IV., markraběte Jana Jindřicha († 1375): druhorozeném legitimním Janu Soběslavovi a nemanželském Janovi. Historiografie se mimo jiné až do nedávna nedokázala shodnout ani na tom, kdo je kdo.

Ve starší literatuře panovalo tvrzení, že markrabě Jan Soběslav se stal roku 1368/69 vyšehradským proboštem, roku 1380 litomyšlským biskupem a posléze aquilejským patriarchou.¹⁰ Především pod vlivem pronikavé studie Dietera Veldtrupa¹¹ postupně převládl názor, že vyšehradským pro-

⁸ Srov. MEZNÍK, *Lucemburská Morava*; ŠTĚPÁN, *Moravský markrabě Jošt*, a sborník *Moravští Lucemburkové*.

⁹ Naposledy sborník *Morava v časech markraběte Jošta*.

¹⁰ RUFFER, *Historie Wyssehradská*, s. 152–153; NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle*, I, s. 173–174; TOMEK, *Dějepis města Prahy*, III, s. 180; DVORÁK, *Dějiny markrabství moravského*, s. 128–129. Naposledy se tvrzení o Janu Soběslavovi jakožto vyšehradským proboštem objevuje v populární publikaci ČECHURA – HLAVAČKA – MIKULEC, *Děti a levoboční*, s. 65–68. Další část staršího bádání se spokojila s neurčitým tvrzením, že Jan Soběslav se stal litomyšlským biskupem: PALACKÝ, *Dějiny národu českého*, II, s. 383; BARTOŠ, *České dějiny*, II/6, s. 7, 48–49; FIALA, *Předhusitské Čechy*, s. 206.

¹¹ VELDTROP, *Johann Propst von Vysehrad*, zde především s. 71–73.

boštem byl nemanželský syn Jana Jindřicha – rovněž Jan,¹² zatímco Jan Soběslav se měl pro duchovní dráhu rozhodnout až roku 1380, po rezignaci na markrabčí titul, a ještě téhož roku měl nastoupit na litomyšlský biskupský stolec.¹³ Obě teze se pokusil smířit Václav Štěpán, jenž se domníval, že Jan Soběslav nastoupil do úřadu vyšehradského probošta až v roce 1377, poté co ho (neznámo proč) opustil levoboček Jan, avšak listina, na kterou se odvolává, paradoxně jeho tvrzení vyvrací.¹⁴ Jediný závěr, na kterém se tedy dosavadní historické bádání jednohlasně shodovalo, byl ten, že markrabě Jan Soběslav nastoupil duchovní dráhu (ať už to bylo roku 1368/69, 1377 nebo 1380).

Po důkladné revizi známých i dosud opomíjených pramenů, která je obsažena v exkurzu v závěrečné části této knihy,¹⁵ se však vcelku jednoznačně ukázalo, že historické bádání tyto dvě osoby zaměnilo, přičemž na počátku tohoto omylu zřejmě stál barokní historik Tomáš Pešina z Čechorodu († 1680), jehož závěry pak přejala v podstatě veškeré pozdější dějepisectví. Z analýzy vyplynulo, že Jan „Levoboček“, jakožto nemanželský syn určený pro duchovní dráhu, se ve skutečnosti roku 1368/69 stal vyšehradským proboštem, roku 1380 litomyšlským biskupem a posléze aquilejským patriarchou. Pro tyto uvedené skutečnosti hovoří především listiny týkající se sporu vyšehradské kapituly se zlatokorunskými cisterciáky, kde je jeho kariérní postup v církevní hierarchii dobře dokumentován, dále rozbor titulatur obou Janů a v neposlední řadě i jedna z aquilejských kronik, v níž je Janův nelegitimní původ výslovně zmíněn. Naproti tomu o skutečnosti, že by Jan Soběslav někdy nastoupil církevní dráhu, neexistuje žádné přímé ani nepřímé svědectví, naopak máme zprávu ještě z roku 1377, která dokládá, že o vstupu do duchovního stavu ani neuvažoval, neboť počítal se svými budoucími dědici.¹⁶

V následujícím výkladu tedy definitivně opustíme markraběte Jana Soběslava, jenž se naposledy objevuje v pramenech v létě roku 1380

¹² KAVKA, *Vláda Karla IV.*, II, s. 82 a pozn. 71 na s. 95.

¹³ SPĚVÁČEK, *Václav IV.*, s. 164–165, 713; VÁLKA, *Dějiny Moravy*, I, s. 105; MEZNÍK, *Lucemburská Morava*, s. 222–223 a passim; ČECHURA, *České země*, s. 19, 31, 36; BARTLOVÁ – BOBKOVÁ, *Velké dějiny*, IV/b, s. 70, 282; ČECHURA – ŽUREK, *Lucemburkové*, s. 97–98; ELBEL, *Jan Soběslav a Prokop*, s. 711.

¹⁴ ŠTĚPÁN, *Moravský markrabě Jošt*, s. 128 a pozn. 48 na s. 148; edice listiny viz UB Goldenkron, č. 113, s. 221–242 (5. prosince 1393).

¹⁵ Podstatná část tohoto exkurzu již byla vydána: SCHMIDT, *Jan z Moravy*.

¹⁶ CDM XI, č. 69, s. 60–61: „...wir und unsre erben, die wir gewynnen werden [...] fur uns und unsere erben...“ (17. února 1377). Na to (i když s jiným vyzněním) poukázal MEZNÍK, *Lucemburská Morava*, s. 216–217.

R.D. Ant. Lublonskij Can. Rag. del.

Wenceslaus Wagner scul.

1. Zdá se, že na počátku záměny markraběte Jana Soběslava a jeho nemanželského bratra Jana z Moravy stál barokní dějepisec Tomáš Pešina z Čechorodu († 1680), frontispis jeho díla *Mars Moravicus*, 1677.

a nedlouho poté zřejmě umírá (snad 30. října téhož roku),¹⁷ a budeme se nadále věnovat pouze životu a církevní kariéře jeho nevlastního nemanželského bratra Jana (nadále zde v souladu s prameny uváděného jako „Jan z Moravy“). Přestože se ve světle této nové interpretace jedná s trochou nadsázky takřka o „novou postavu“ (nejen) českých dějin, lze se při pokusu o sepsání její biografie opřít o nepříliš početnou starší literaturu, a to pochopitelně i o tu, která se primárně zabývala Janem Soběslavem. Díky tomu tak již vcelku detailně známe počátky Janovy církevní dráhy a jeho osudy v úřadu vyšehradského probošta, které osvětlil Dieter Veldtrup.¹⁸ Poněkud méně zmapované je období Janova litomyšlského episkopátu, kde je k dispozici pouze zastaralá a tendenční práce Zdeňka Nejedlého.¹⁹ Určitá pozornost byla v poslední době věnována také oběma neúspěšným pokusům Jana z Moravy z let 1381 a 1387–1388 získat pro sebe olomoucký biskupský stolec.²⁰

Mnohem komplikovanější je však vylíčení a zhodnocení Janova působení v čele aquilejského patriarchátu v letech 1387/88–1394. I to již bylo několikrát popsáno italskými historiky: první a dosud nejpodrobnější kritickou studií o vládě Jana z Moravy sepsal Vincenzo Marchesi, příslušnou pozornost problematice věnoval též autor základní syntézy dějin Furlanska Pio Paschini a o nové postřehy obohatil Fabio Cusin.²¹ Vleklý konflikt mezi patriarchou a městem Udine zevrubně, avšak poněkud zaujatě vylíčil Federico Seneca.²² Další práce byly věnovány Janovým vztahům s papežskou kurií²³ a také mocnými sousedy aquilejského patriarchátu: rodem Carrara vládnoucím v Padově²⁴ a zejména Benátskou republikou, kde je třeba vyzdvihnout důkladné studie Roberta Cessiho.²⁵

¹⁷ CDM XI, č. 187, s. 169–170. K dataci listiny viz MEZNÍK, *Lucemburská Morava*, s. 221–222; k osudům Jana Soběslava SCHMIDT, *Jan z Moravy*, s. 27–29, 33–34, 39, a především zde *Exkurz I*.

¹⁸ VELDRUP, *Johann Propst von Vysehrad*.

¹⁹ NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle*, I, s. 172–184.

²⁰ KOPIČKOVÁ, *Příspěvek k dynastické politice*; TÁŽ, *Olomoucké biskupství*; nejnověji ELBEL, *Markrabě Jošt*.

²¹ MARCHESI, *Giovanni di Moravia*; PASCHINI, *Storia del Friuli*, s. 631–660; CUSIN, *Il confine orientale*, I, s. 164–195.

²² SENECA, *Il conflitto fra Giovanni*. Dále srov. stručnou stať COLLING-KERG, *Nicolas et Jean de Luxembourg*. Vznikla též diplomová práce A. BOERI, *Il patriarcato di Giovanni di Moravia*, Università di Trieste, 1963, kterou cituje DE BIASIO, *Il patriarcato d'Aquileia*; tu jsem však neměl k dispozici.

²³ PASCHINI, *Giovanni di Moravia*.

²⁴ COGO, *Il patriarcato d'Aquileia*.

²⁵ CESSI, *Venezia e la prima caduta*; TÝŽ, *La politica veneziana*; TÝŽ, *Venezia neutrale*.

Naproti tomu neexistuje žádné pojednání, které by analyzovalo Janovo působení v patriarchátu jakožto metropolity aquilejské církevní provincie a biskupa vlastní diecéze. Nutno ovšem dodat, že k této problematice příliš nepřispěje ani tato kniha, která se nutně omezuje spíše na mocensko-politické aspekty jeho vlády.

Všichni zmínění autoři ve svých cenných pracích shromáždili velké množství převážně nevydaných pramenů, přesto však tamější mohutná pramenná základna dosud skýtá značný potenciál a nejedno překvapení, nemluvě o tom, že by závěry zahraniční, často nepříliš dostupné literatury byly recipovány v českém prostředí.²⁶ Navíc se italská historiografie nezřídka nechala unést dikcí některých tendenčních pramenů vzniklých v prostředí Janových nepřátel, takže v jejím líčení moravský patriarcha tradičně vystupuje jako značně negativní postava. Kromě toho většina prací je již staršího data, tudíž citelně chybí moderní pohled, který by Janovu kontroverzní osobnost pojednal nezaújatě a s nadhledem.²⁷

Jak přístup české, tak italské historiografie dosud charakterizovala určitá disparátnost a snad i národní geografická omezenost. Čeští historici se zpravidla omezovali pouze na vylíčení Janovy kariéry do roku 1387 a jeho jmenování patriarchou někdy dokonce považovali za ústup z lucemburské rodové politiky. Pro italskou (či lépe řečeno furlanskou) historiografii, která naopak dostatečně nereflektovala Janův rodový původ a jeho další styky s ostatními členy lucemburské dynastie, naopak moravský patriarcha zpravidla představoval pouhý cizorodý element v ústrojí aquilejského patriarchátu.²⁸

Pokud se tedy ohlédneme za posledním zhruba jedním a půl stoletím a kriticky zhodnotíme nepočetnou historiografickou produkci věnovanou Janovi z Moravy za toto období, dospějeme k závěru, že současný stav bádání plně ospravedlňuje či spíše vyžaduje sepsání jeho biografie, která by komplexně zmapovala jeho život a církevní kariéru v širším kontextu jeho nemanželského původu, lucemburského rodu, českých a italských dějin a současně též přihlédla k jeho místu v historické paměti.

²⁶ V českém dějepisectví se o Janových osudech v patriarchátu obsáhleji rozepsal jen ŠTĚPÁN, *Moravský markrabě Jošt*, passim, který vyšel z díla PASCHINI, *Storia del Friuli*; od něj pak stručně BARTLOVÁ – BOBKOVÁ, *Velké dějiny*, IV/b, s. 343–344.

²⁷ Jedním z mála „apologetů“, který se pokusil vylíčit osobnost Jana z Moravy v o poznání lepším světle, byl MARCHESI, *Giovanni di Moravia*; dále srov. velmi střídavé úvahy in CUSIN, *Il confine orientale*, I, s. 164–195.

²⁸ Tento bludný kruh se nejnověji inspirujícím způsobem pokusil prolomit SCHWEDLER, *Moravia (di) Giovanni*, jenž byl však pochopitelně limitován rozsahem příspěvku.

Několik slov k pramenům

Jestliže jsme prozatím shrnuli hlavní směry dosavadního českého a zahraničního bádání, bude nutné se ještě zmínit o problematice pramenů k životu Jana z Moravy. Není třeba se příliš dlouze zastavovat u materiálu z období do roku 1387, protože naprostá většina již byla vydána. Lze v tomto směru snad pouze vyzdvihnout edici bohemik z Vatikánského archivu,²⁹ která významně osvětluje počátky Janovy kariéry, připomenout dosud nevydané listiny z archivu vyšehradské kapituly³⁰ a upozornit na chybějící řady úředních knih litomyšlského biskupství, což kontrastuje s velice příznivě dochovaným souborem pramenů z pražské arcibiskupské kanceláře, který ovšem někdy obsahuje také informace o Janovi z Moravy.³¹ Celkem vzato musíme konstatovat, že korpus pramenů k Janovu životu do doby jeho jmenování aquilejským patriarchou je velmi skromný.

Podstatně náročnější badatelský úkol oproti tomu představuje shromáždění a zpracování pramenné báze k Janovu pobytu v aquilejském patriarchátu. Jestliže jsme v případě jeho působení v českých zemích mohli konstatovat citelný nedostatek pramenů, zde je situace spíše opačná. Situaci navíc komplikuje fakt, že drtivá většina pramenů je nevydaná. Pomineme-li některé (zásadní) jednotliviny otištěné v dílech barokních a osvěcenských historiků,³² edici materiálu spojeného s fungováním furlanského parlamentu³³ a jeden registrový katalog,³⁴ jsme již dále odkázáni na archivní studium přímo na místě.

Pokud jde o osudy vlastního archivu aquilejských patriarchů, ten byl (či alespoň jeho podstatná část) po dobytí a anexi patriarchátu Republikou sv. Marka v průběhu 16. století převezen do dóžecího paláce v Benátkách, kde byl následně při požáru zničen. Je otázkou, co všechno tehdy shořelo, avšak evidentně ne vše, neboť se dochovalo množství protokolů

²⁹ MVB II–V; k avignonské obedienci se vztahují ASP II.

³⁰ Národní archiv Praha (NA), Archiv kolegiální kapituly vyšehradské (AKV). Materiál z let 1366–1378 dosud nebyl edičně zpřístupněn.

³¹ K úředním knihám pražského arcibiskupství viz HLEDÍKOVÁ, *Úřad generálních vikářů; Táz, Písemnosti církevní správy*.

³² *Monumenta Ecclesiae Aquilejensis*; VERCI, *Storia della marca*, XVI–XVII.

³³ *Parlamento friulano*, I/2.

³⁴ *Annali del Friuli*, V–VI; srov. též registář dokumentů vztahujících se k dějinám Slovinska: *Gradivo za slovensko zgodovino*.

vzniklých z činnosti notářů zaměstnaných v patriarchální kanceláři.³⁵ Ty jsou ovšem bohužel pro období vlády Jana z Moravy dochovány spíše torzovitě a navíc neobsahují takřka žádné pro nás relevantní informace týkající se „vysoké politiky“: vesměs se jedná o protokoly vzešlé z jednání před soudem generálních vikářů, případně o knihy imbreviatur týkající se jiných, církevně-správních záležitostí, které však probíhaly bez přímé účasti patriarchy.³⁶ Naproti tomu skutečná Janova registra, o jejichž existenci jsme zpraveni z nahodile dochovaných zmínek a především z registračních poznámek na některých listinách, je zřejmě třeba považovat za ztracené. Je proto nutné dále obrátit pozornost na porůznu dochovaný materiál ve furlanských a benátských archivech a knihovnách.

Lze se naštěstí opřít o cenné rukopisné sbírky pramenů z pera starších učenců. Prvořadou důležitost má hojně využívaná tzv. *Raccolta Bianchi*, již vytvořil opat a knihovník Giuseppe Bianchi († 1868), který za čtyřicet let systematického úsilí dokázal shromáždit a opsat pro léta 1200–1400 úctyhodné množství materiálu čítajícího více než 6000 položek.³⁷ Pro období Jana z Moravy obsahuje tato sbírka cca 140 opisů listin, listů, notářských instrumentů a výpisů z různých úředních knih a kronik, což z ní činí základní pramennou bázi.

Část originálních listin a hlavně korespondence uchovává archiv města Cividale del Friuli,³⁸ zatímco udinský archiv obsahuje dobře dochované městské knihy: rozhodnutí městské rady v originále a účetní knihy dochované zčásti v originále, zčásti v opisech.³⁹ Také archiv města Gemona del Friuli nabízí překvapivě bohatý materiál od souvisle dochovaných knih

³⁵ K osudům archivu aquilejských patriarchů viz BIASUTTI, *Mille anni di cancellieri*, s. 15–16; k dochovaným registrům *Atti della cancelleria*; HÄRTEL, *Note sui registri patriarcali*; BRUNETTIN – ZABBIA, *Cancellieri e documentazione*.

³⁶ Archivio di Stato di Udine (ASU), Notarile antico (NA), b. 5123, 5125, 5136. Prameny shromáždila, popsala a registry některých dokumentů publikovala I. Zenarola Pastore: *Atti della cancelleria*, s. 219–222, 235–239.

³⁷ Biblioteca Civica „Vincenzo Joppi“ di Udine (BCU), fondo principale (FP), mss. 899, *raccolta Bianchi*, nestránkováno. Období 1387–1394 se týkají svazky LII–LVIII. Ke sbírce existuje inventář *Indice dei documenti*. Srov. DE VITT, *Bianchi Giuseppe*.

³⁸ Biblioteca Civica di Cividale del Friuli (BCC), Archivio della Comunità di Cividale (ACC), busta IV, V. Srov. *Inventario della corrispondenza*. S přihlédnutím ke staršímu období zde uložené písemnosti zhodnotila BOTTAZZI, *Le raccolte epistolari di Cividale*. Další prameny cividské provenience se nacházejí in ASU, Documenti storici friulani, b. II.

³⁹ Uloženo in BCU. K tomuto materiálu však bylo přihlédnuto pouze výběrově, protože systematická excerpcí by si vyžádala mnoho času přímo na místě; řada zápisů je navíc již obsažena v Bianchiho sbírce, resp. v edici *Parlamento friulano*, I/2.

obsahujících rozhodnutí městské rady přes účty až po značný počet originálních Janových mandátů.⁴⁰ Několik originálních pergamenů týkajících se Jana z Moravy se nachází rovněž ve slavné benátské knihovně sv. Marka ve sbírce arcibiskupa Giusta Fontaniniho († 1736)⁴¹ a dále je třeba upozornit na opisy listin v pozůstalosti dominikána Bernarda de Rubeis († 1775) tamtéž.⁴²

Nelze pochopitelně opomenout ani bohatý benátský archiv, a to zejména registra senátu, důležitého správního a legislativního orgánu, který mimo jiné rozhodoval o zahraniční politice.⁴³ V zápisech se tak nachází řada informací o poselstvech vysílaných do patriarchátu, což dobře osvětluje vztahy s Benátskou republikou. Aby byl dobře patrný geografický rozsah pramenů, dodejme, že několik málo listů adresovaných patriarchovi Janovi se dochovalo taktéž v registrech florentské kanceláře⁴⁴ a několik jím vydaných originálních listin se nachází v archivu ve slovinské Lublani.⁴⁵

Další pramenný materiál nabízí pochopitelně archivy různých duchovních institucí. Na prvním místě je třeba zmínit papežská registra uložená ve Vatikánském tajném archivu, nicméně ta jsou bohužel zejména pro pontifikát Urbana VI. (1378–1389) dochována pouze velmi torzovitě (postrádáme tak například provizní bulu pro Jana z Moravy na litomyšlské biskupství z roku 1380).⁴⁶ Další prameny je pak možné nalézt v archivu ci-

⁴⁰ Biblioteca Civica „Valentino Baldissera“ di Gemona (BCG), Archivio del Comune di Gemona (ACG). K řadám *Quaderni delle Deliberazioni* a *Quaderni dei Massari* existuje rukopisný index Valentino BALDISSERA, *Spogli dei quaderni dei Massari*; dále viz inventář *Comune di Gemona*; zde uloženou korespondenci podrobila analýze DAVIDE, *Le raccolte epistolari di Gemona*; Táž, *Politica, diplomazia e amministrazione*.

⁴¹ Biblioteca Nazionale „Marciana“ di Venezia (BNM), cod. lat. XIV, 101 (= 2804); 102 (= 2805). Stručné registry in *Zur Geschichte der Patriarchen*, AfÖG 4, 1854; 5, 1855; 7, 1857. Ty jsou však často nepřesné, a proto zpravidla odkazují pouze na originál.

⁴² BNM, cod. lat. XIV, 135 (= 4286), fol. 244v–259r.

⁴³ Archivio di Stato di Venezia (ASVen), Senato, řady *Misti* a *Secreti*. K benátskému senátu a jeho registrům viz *L'Archivio di Stato di Venezia*, I, s. 34–39. Důkladnou excerpci register senátu provedl CESSI, *Venezia e la prima caduta*; Týž, *La politica veneziana*; Týž, *Venezia neutrale*.

⁴⁴ Archivio di Stato di Firenze (ASFi), Signori, Missive della prima Cancelleria, reg. 21–24. Chronologický rozsah jednotlivých svazků register uvádí DEMETRIO, *La cancelleria*, II, appendice I, č. 20, s. 527–528. Za upozornění na některé mně neznámé dokumenty děkuji paní Dr. Marině Laguzzi.

⁴⁵ Arhiv Republike Slovenije Ljubljana (ARS), Zbirka listin. Na listiny mne upozornil pan doc. Janez Mlinar a pan Dr. Jure Volčjak, za což jim zde oběma děkuji.

⁴⁶ Archivio Segreto Vaticano (ASVat). Regestová edice *Repertorium Germanicum*, II, aquilejský patriarchát nezahrnuje. K dochování jednotlivých svazků register tamtéž,

vidalské kapituly,⁴⁷ zatímco v archivu udinské a aquilejské kapituly se nepodařilo nalézt téměř žádný pro nás relevantní materiál.⁴⁸ Další prameny by jistě bylo možné hledat v Padově, Benátkách a Miláně, v rodinných archivech různých šlechtických rodů, nemluvě o regionálních archivech a knihovnách po celém Furlansku (především Biblioteca Guarneriana v San Daniele del Friuli). Takový výzkum by však vyžadoval skutečně dlouhodobou a systematickou heuristiku, kterou v tomto směru již nebylo možno podniknout.

Zatím jsme hovořili pouze o písemných pramenech diplomatické povahy, které sice tvoří hlavní pramennou materii, je však třeba ještě připojit několik slov o pramenech narativních, které nám někdy vhodně doplňují obraz tehdejších událostí a obohacují tak často nezázivný jazyk listin. V případě českých zemí bude tento seznam velmi stručný: o narození Jana z Moravy nás informuje svatovítský kanovník a kronikář Beneš Krabice z Weitmile († 1375)⁴⁹ a o jeho druhém pokusu o získání olomouckého biskupství v letech 1387–1388 referuje katalog olomouckých biskupů (*Granum catalogi praesulum Moraviae*), jehož starší část zahrnující období do počátku husitských válek vznikla roku 1420 v prostředí olomoucké kapituly.⁵⁰ Tím se skromný výčet uzavírá.

2. Narození Jana z Moravy věnoval ve své kronice několik řádků jeho současník Beneš Krabice z Weitmile († 1375), busta v triforiu katedrály sv. Víta, 2. pol. 14. století.

s. 5–22. Prameny k Janovi z Moravy excerpoval PASCHINI, *Giovanni di Moravia*.

⁴⁷ Museo Archeologico Nazionale di Cividale del Friuli (MAN), Archivio ex-Capitolare (AC), Pergamene capitolari, busta XV.

⁴⁸ Archivio Capitolare di Udine (ACU), který obsahuje archiv udinské i aquilejské kapituly. K pergamenům z období 1370–1400 existuje transkripce: *Archivio del Capitolo di Udine*.

⁴⁹ *Chronicon Benesii de Weitmil*, FRB IV, s. 491. K Benešovi a jeho kronice viz NECHUTOVÁ, *Latinská literatura*, s. 137–138.

⁵⁰ *Granum catalogi praesulum Moraviae*, AfÖG 78, 1892, s. 90; dále viz HOSÁK, *Středověké vyprávěcí prameny*, s. 111–114, kde také podrobný přehled starších názorů.

V případě aquilejského patriarchátu je již dochovaná kronikářská produkce o poznání bohatší. Hlavním zpravodajem pro období počátků Janovy vlády je jeho současník notář Giovanni Ailini di Maniago († 1393), autor kroniky zahrnující období 1366–1389.⁵¹ Jeho spis příznačně nazvaný „Dějiny furlanské války“ (*Historia belli Forojuliensis*) je sice poměrně podrobný a spolehlivý, avšak vzhledem k tomu, že Giovanni byl úzce spojen s rodem di Maniago (spojenci Udine a tudíž Janovi odpůrci), je třeba k němu – ostatně tak jako skoro vždy – přistupovat cum grano salis.

Další dvě aquilejské kroniky či spíše gesta patriarchů⁵² jsou anonymní a obě obsahují stručné životopisy jednotlivých prelátů. Jejich filiační vztahy ani rukopisná tradice nebyly doposud podrobněji analyzovány, takže následující závěry nelze považovat za definitivní. První krátká kronika (či její fragment) zahrnuje období 1381–1412 a zběžně líčí celý Janův patriarchát.⁵³ Tuto relaci pak převzal neznámý kopista ve druhé dekádě 15. století a opsal ji do svého rukopisu patriarchální kroniky. Kodex následně prošel řadou soukromých sbírek a dnes se nachází v knihovně Pensylvánské university.⁵⁴ Obě verze se v místě věnovaném Janovi z Moravy liší pouze v některých detailech. Je evidentní, že původní předloha musela být sepsána bezprostředně po roce 1412,⁵⁵ a je jí tedy třeba přiznat poměrně velkou váhu.

Druhá kronika, dovedená zhruba do poloviny 15. století, je stručnější, ale o to pozoruhodnější, neboť popisuje Jana z Moravy jako skutečně hroživou postavu, jehož vláda byla vyplněna nepřetržitým sledem vražd, jimž nakonec padl za oběť i samotný patriarcha. V tomto případě je známo pět rukopisů (včetně fragmentů), které zahrnují odlišné časové období. Všechny však končí nejpozději v době patriarchátu Ludovica Trevisana (1439–1465), a proto se zdá, že právě v tomto období byl sepsán původní

⁵¹ Existují dvě zastaralé edice z pozdějších opisů: *Historia belli Forojuliensis*, MEA, appendix, č. XI, s. 44–57; *Historia Belli Forojuliensis*, AIM III, s. 1191–1220. K Ailini mu a jeho kronice viz ZABBIA, *Giovanni di Ailino*.

⁵² K typologii a charakteristice středověkých gest viz VAN CAENEGEM, *Guide to the Sources*, s. 34–37.

⁵³ Z blíže neznámého rukopisu vydáno jako *Nonnullorum Patriarcharum Vitae*, MEA, appendix, č. V, s. 15–19.

⁵⁴ University of Pennsylvania, Kislak Center for Special Collections, Rare Books and Manuscripts (UPenn), ms. 934, *Vitae episcoporum et patriarcharum Aquileiensium*. Srov. *Catalogue of Manuscripts*, s. 33 (lat. 143). Rukopis popsal, analyzoval a na jeho odchylky upozornil již PREVITÉ-ORTON, *A Manuscript*; TÝŽ, *Un manoscritto*.

⁵⁵ Tamtéž, s. 94–95. Previté-Orton tvrdí, že kronika byla sepsána v Udine, nicméně pro definitivní závěry by bylo třeba provést důkladnější rozbor textu.

text kroniky. Pasáž popisující vládu Jana z Moravy se v různých verzích více či méně liší.⁵⁶

V několika případech se o Janovi zmiňují i kroniky vně patriarchátu vytvořené primárně za jiným účelem. Jsou to zejména italsky psané dějiny Padovy, resp. její vládnoucí dynastie da Carrara z pera Galeazza Gatarioho dovedené do roku 1389, dokončené jeho synem Bartolomeem (do 1407) a následně redakčně upravené dalším synem Andreou.⁵⁷ Kronika popisuje události od roku 1318 a odráží silné sepětí celé rodiny s carrarovským režimem. Nás zde budou zajímat především pasáže týkající se jednání Jana z Moravy s Francescem Carrarou z roku 1390 ohledně znovudobytí Padovy. Konečně, pouhou jednu, ale nikoliv nezajímavou zmínku Janovi z Moravy ve svém díle, které se pohybuje na pomezí osobního deníku, kroniky a toho, co italská historiografie nazývá *libro di famiglia*, věnoval kanovník v Bellunu Clemente Miari († 1414).⁵⁸

Tímto jsme tedy stručně vyčerpali základní okruhy diplomatických a narativních pramenů k životu Jana z Moravy. Je třeba se ale zmínit ještě o jednom pozoruhodném dokumentu, jenž by neměl zůstat opomenut. Jedná se o tzv. *Capitula contra patriarcham Johannem de Moravia*, sepsaná Udinskými v roce 1390. Jsou zde obsažena nejrozumnější obvinění proti patriarchovi, líčící ho jako krutého a zrádného tyрана libujícího si v luxusu a smilstvu, který je považován za „horšího než Nero“ (*Neronior Nerone*).⁵⁹ Tento jistě nanejvýš tendenční pramen, vzniklý v prostředí Janových zapřisáhlých nepřátel, si však v některých ohledech zasluhuje více pozornosti, než mu historiografie doposud přiznávala. Proto je mu také věnován závěrečný exkurz, kde je rovněž zpracována jeho edice.

⁵⁶ *Chronicum tertium Patriarcharum Aquilejensium*, MEA, appendix, č. IV, s. 11–15; *Vitae additamenta*, RIS XVI, s. 79–86; dále též fragment popisující vládu Ludvíka z Tecku *De rebus Forojuliensibus*, MEA, appendix, č. VI, s. 19; další rukopis uložen in ASU, Patriarcato d'Aquileia, Monumenta patriae Forijulii, fol. 240r–252v (připojen seznam patriarchů až do pol. 16. stol.); mírně odlišný a zkrácený text in Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien (HHSStA), Handschriften, Cod. Weiß 321, fol. 128r–137v.

⁵⁷ Původně vydáno jako *Chronicon Patavinum*, RIS XVII; později vyšla kritická edice obohacená o některé další rukopisy *Cronaca Carrarese*, RIS NS XVII/1a. Srov. ARNALDI – CAPO, *I cronisti di Venezia*, s. 331–336.

⁵⁸ Dlouho byl k dispozici pouze italský překlad *Cronaca Bellunese*, teprve nedávno byla vydána moderní kritická edice: Clemente Miari, *Chronicon*. K Miarimu a jeho dílu viz LAW, *A clerical chronicler of c. 1400*; nejnověji text kroniky analyzoval a zhodnotil MELCHIORRE, *Raccontare di sé e del proprio tempo*, s. IX–LXIX.

⁵⁹ Jsou mi známy dva opisy in BCU, FP, mss. 899, raccolta Bianchi, LVIII, č. 5773; mss. 943/II, Codice diplomatico friulano, sub anno 1390. Edice viz *Exkurz II* (dále citováno jako *Capitula contra patriarcham Johannem*).

Závěrem lze shrnout, že pramenná základna k osobě Jana z Moravy představuje značně disproporční celek, a to hned v několika směrech. Na první pohled vidíme rozdíl v nízkém počtu dochovaného materiálu do roku 1387 vzhledem k následujícímu období. Ani značné množství materie pro dobu Janovy vlády v patriarchátu však netvoří homogenní korpus pramenů, ale jedná se naopak o značně nesourodý soubor všech možných druhů listin a notářských instrumentů přes korespondenci až po zápisy v úředních knihách. V tomto smyslu musíme konstatovat, že zatímco počátky Janovy vlády (1388–1389) jsou poměrně dobře dokumentované, v následujícím období nám naopak prameny spíše chybí. Především je však třeba zdůraznit, že drtivá většina pramenů je udinské provenience, což také nutně (nepříznivě) ovlivňuje Janův výsledný obraz.

Pokud jde o narativní prameny, je charakteristické, že takřka ve všech kronikách z oblasti patriarchátu je Jan hodnocen více či méně negativně, což také ukazuje, že kronikáři byli spojeni spíše s prostředím Udine a jeho spojenců jakožto Janových odpůrců (víme to u Giovanniho Ailiniho, ale lze to předpokládat rovněž u druhé anonymní aquilejské kroniky). Právě to bylo jedním z důvodů pro vytvoření neblahé pověsti, které se Jan z Moravy tradičně v italské historiografii těší.

Nelegitimní děti v pozdním středověku

Postavení bastardů v pozdně středověké společnosti

Postavení nemanželských dětí v pozdně středověké společnosti bylo obecně horší než těch šťastnějších, zplozených v legitimním manželství.⁶⁰ Od narození byli vystaveni nejružnějším omezením, diskriminaci a předsudkům,⁶¹ což v mnoha případech vedlo k jejich odložení do nalezinců a někdy dokonce i k usmrcení.⁶² Současně je však třeba dodat, že takovýto neveselý osud se netýkal úplně všech; společenské uplatnění levobočků a jejich eventuální úspěch totiž závisely především na sociálním postavení a finančních prostředcích otce. To v praxi znamenalo, že bastardi světských knížat, vyšší šlechty a prelátů měli zajištěné určité privilegované postavení, čímž výrazně převyšovali nelegitimní děti pocházející z nižšího společenského prostředí.

Existovaly rovněž značné rozdíly mezi jednotlivými oblastmi pozdně středověké Evropy; v Itálii 14. a 15. století nacházíme celou řadu vládnoucích knížat-bastardů, aniž se zdá, že by jim jejich nelegitimní původ příliš bránil v nástupu na trůn.⁶³ Tento stav ilustruje i výrok papeže Pia II. (1458–1464), totiž že „v Itálii je zvykem, aby levobočci běžně

⁶⁰ Literaturu k tématu svého času shrnul SCHMUGGE, *Kirche, Kinder, Karrieren*, s. 25–31; dále srov. sborník *Illegitimität im Spätmittelalter*; nověji též WIDDER, *Konkubinen und Bastarde*.

⁶¹ SPRANDEL, *Die Diskriminierung*.

⁶² SHAHAR, *Childhood in the Middle Ages*, s. 125–126, 137–138.

⁶³ BURCKHARDT, *Kultura renaissance*, s. 20–21; WINTERER, *Die rechtliche Stellung*, s. 59–60; FOLIN, *Bastardi e principesse*.

3. Příkladem lepších kariérních možností bastardů na území Apeninského poloostrova je Leonello d'Este, markrabě z Ferrary († 1450), autorem portrétu je malíř Pisanello.

vládli státům“.⁶⁴ Zejména v 15. století lze pozorovat též ve Francii značné uplatnění levobočků ve státních, vojenských a církevních úřadech.⁶⁵ Zdá se, že oproti ostatním evropským zemím byly podmínky v Říši – oblasti, která nás bude nadále zajímat – pro nelegitimní potomky mnohem méně příznivé, a i ty se navíc od poloviny 15. století zhoršovaly.⁶⁶

Pokud chtěl otec pro svého ne-manželského potomka dosáhnout dobrého uplatnění, bylo třeba nejprve zajistit jeho legitimaci, která ho měla po právní stránce zbavit vrozeného stigmatu, a postavit ho tak na roveň ostatní legitimní většině společnosti. Takovouto legitimaci bylo od 13. století v souvislosti s recepcí římského práva možno získat především dvěma způsoby.

Pokud se dítě narodilo dosud neprovdaným rodičům, mohlo být legitimováno jejich následným sňatkem (*per subsequens matrimonium*). V takovém případě pak mělo mít v podstatě stejná práva jako ostatní legitimní potomci.⁶⁷ To bylo ovšem u většiny panovnických a šlechtických bastardů, kteří byli často výsledkem různých dvorských afér souvisejících mimo jiné s rozvíjejícím se kultem kurtoazní lásky,⁶⁸ v podstatě nemožné.

Pro děti vzešlé ze smilstva nebo incestního styku pak přicházela v úvahu legitimace císařským reskriptem (*per rescriptum principis*).⁶⁹ Ten

⁶⁴ Pii II *commentarii*, s. 250: „Ita sunt enim Italiae mores, ut spurii ferme principentur.“ Cituje FOLIN, *Bastardi e principesse*, s. 167.

⁶⁵ HARSGOR, *L'essor des bâtards*, zde tabulka na s. 320–323; BULST, *Illegitimate Kinder*, s. 34.

⁶⁶ To zdůrazňuje HURWICH, *Bastards in the German Nobility*.

⁶⁷ Viz WINTERER, *Die rechtliche Stellung*, s. 66–68; HURWICH, *Bastards in the German Nobility*, s. 716.

⁶⁸ SPRANDEL, *Die Diskriminierung*, s. 495.

⁶⁹ K následujícímu viz KOGLER, *Die legitimatio per rescriptum*, s. 73–74 a passim.

mohl být vydán buďto přímo samotným císařem, nebo někým k tomuto úkonu delegovaným; v pozdním středověku obvykle některým z císařem jmenovaných tzv. lateránských falckrabat s touto pravomocí.⁷⁰ Legitimace levobočků vysoce urozených osob však byly rezervovány pouze císaři.⁷¹ Císařská legitimace dávala dítěti teoreticky stejná práva, jaká měli legitimní potomci, ovšem její rozsah se mohl různě lišit především ve vztahu k dědickému právu často podmíněnému neexistencí dalších legitimních dědiců. V praxi byla nicméně císařská legitimace běžně omezována lokálním zvykovým právem a tak měli i legitimovaní levobočci pouze mizivou šanci na vládu a držbu otcovských statků.⁷² Tím se tedy obsah legitimace omezoval spíše na jejich společenské zrovnoprávnění.

Jak ukazují analýzy kariér bastardů vyšší šlechty v různých částech Říše, bylo pro ně značně obtížné domoci se významnějšího společenského postavení.⁷³ Tito také obvykle nezdědili ani titul svého otce, ale nanejvýše o stupeň nižší; u královských levobočků tedy přicházel v úvahu maximálně vévodský/hraběcí titul a příslušná apanáž.⁷⁴ Tak tomu bylo i v případě vévody Mikuláše I. Opavského († 1318), nelegitimního syna krále Přemysla Otakara II., který od svého otce obdržel opavskou provincii a po mnoha peripetiích se nakonec stal zakladatelem vedlejší větve Přemyslovců.⁷⁵ Běžně se uznávalo, že i nelegitimovaní levobočci měli ze strany otce nárok na jakési skromné zajištění, zpravidla ve formě roční renty či drobného léna, čímž se pak sami stávali oporou svému otci při správě rodového panství.⁷⁶

Nabízelo se ale ještě další, „elegantní“ řešení – určit nemanželského syna pro církevní dráhu. Tím, že se levoboček stal duchovním, nemohl

⁷⁰ K úřadu lateránských falckrabat viz BEINHOFF, *Die Italiener am Hof*, s. 20–22; KUEHN, *Illegitimacy in Renaissance Florence*, s. 170–172; ELBEL, *Falzum palatinátní listiny*.

⁷¹ Srov. např. palatinátní listinu Karla IV. pro Battistu *de Marzaxio*, již otiskl FICKER, *Forschungen*, IV, č. 528, s. 546–548 (17. února 1376).

⁷² KOGLER, *Die legitimatio per rescriptum*, s. 107: „...so traten die partikularrechtlich verschiedenen Normen des Gewohnheitsrechtes und eventueller Satzung in Kraft, die teils den per rescriptum Legitimierten das Erbrecht ganz absprachen, teils nur ein beschränktes Erbrecht gaben, in den seltensten Fällen ein vollkommen gleiches Erbrecht, wie den legitimen Kindern, zuerkannten.“

⁷³ Srov. SPIESS, *Familie und Verwandtschaft*, s. 381–389; HURWICH, *Bastards in the German Nobility*.

⁷⁴ SPIESS, *Familie und Verwandtschaft*, s. 389; HURWICH, *Bastards in the German Nobility*, s. 720 a pozn. 87.

⁷⁵ Srov. WIHODA, *Mikuláš I. Opavský*.

⁷⁶ HURWICH, *Bastards in the German Nobility*, s. 721–723; SPIESS, *Familie und Verwandtschaft*, s. 381–389; srov. též HLEDÍKOVÁ, *Zápisy manželských sporů*, s. 277.

pochopitelně dědit rodový majetek, čímž byly eliminovány dědické spory, měl ale naopak slušnou šanci udělat úspěšnou církevní kariéru a časem dosáhnout snad i na některé z významných biskupství. To se ovšem týkalo spíše panovnických levobočků, zatímco ti ostatní se museli spokojit s podstatně skromnější prebendou, která jim nicméně i tak zajišťovala pohodlné živobytí. V této pozici pak mohli dále působit ve prospěch svého rodu a jeho politiky. Tato možnost ovšem mimo jiné předpokládala vynaložení jistých finančních prostředků ze strany otce určených na studia svého potomka, protože pro přijetí do duchovního stavu byla vyžadována také určitá míra vzdělání.⁷⁷

Byla zde ovšem ještě další překážka, neboť církevní koncily již od doby reformního papežství v 11. století opakovaně zapovídaly přijímat do duchovního stavu osoby nemanželského původu a tuto zásadu následně převzalo kanonické právo vrcholného středověku. Tato opatření, původně namířená proti dětem duchovních v souvislosti se snahou prosadit kněžský celibát, byla brzy vztažena na všechny nelegitimní děti.⁷⁸ Přes zdánlivě striktní zákazy však ve skutečnosti existovaly způsoby, jak zmíněnou překážku obejít. Mohlo se tak stát buďto vstupem do kláštera, nebo častějším způsobem – dispensí, která měla odstranit *defectus natalium* suplikanta v rámci kanonického práva.⁷⁹

Zatímco pro přijetí nižších svěcení stačil pouze souhlas diecézního biskupa, dispens nutnou k přijetí vyšších svěcení, umožňujících získ lukrativních farářských či dalších beneficií s péčí o duše (o biskupských úřadech ani nemluvě), mohl udělit pouze papež. Ten mohl ovšem tuto moc delegovat na další osoby. Vydávání dispensí měla v pozdním středověku na starosti především papežská penitenciárie jako jeden z orgánů papežské kurie, kde byly vyřizovány nejrůznější supliky z celé křesťanské Evropy s přesně stanovenými taxami za jednotlivé úkony.⁸⁰ Vysoce urození petenti však zpravidla žádali o dispensační bulu přímo papežskou kancelář.⁸¹ Absence takové dispense pak mohla mít

⁷⁷ Srov. SCHMUGGE, *Kirche, Kinder, Karrieren*, s. 227–241.

⁷⁸ LANDAU, *Das Weihehindernis*; SCHIMMELPFENNIG, „Ex Fornicatione Nati“.

⁷⁹ K dispensím *de defectu natalium* viz SCHMUGGE, *Kirche, Kinder, Karrieren*, s. 33–69; pro české prostředí 1. pol. 14. stol. též HLEDÍKOVÁ, *Počátky avignonského papežství*, s. 185–196.

⁸⁰ Srov. TAMBURINI, *Die Apostolische Pönitentie*; Týž, *La penitenzieria apostolica*; výsledky zahraničního bádání o papežské penitenciarii nověji shrnul POŘÍZKA, *Repertorium Poenitentiarie Germanicum*.

⁸¹ SCHMUGGE, *Kirche, Kinder, Karrieren*, s. 302–318.

za následek až privaci benefícia, jak se stalo v případě biskupa Bonifacia z Pisy († 1349).⁸²

Až dosud byla řeč výhradně o mužských nelegitimních potomcích, je však třeba připojit ještě několik slov o pozici nemanželských dcer. Ty měly v zásadě dvě možnosti. Pokud se otec rozhodl dceru provdat, dostala zpravidla o poznání menší věno, než by bylo obvyklé v případě legitimní dcery, což mimo jiné znamenalo také ženicha z nižší společenské vrstvy, než byla nevěsta sama.⁸³ V českém prostředí lze tento trend poměrně dobře sledovat u pěti nemanželských dcer Přemysla Otakara II., které byly všechny provdány za královy věrné z řad české a rakouské vyšší šlechty.⁸⁴ Další alternativou, která dcerám nemanželského původu mohla zajistit živobytí a přiměřené postavení, byl pak již pouze vstup do kláštera s vyhlídkou nanejvýš na místo abatyš, na jehož zisk byla opět potřeba papežská dispens.⁸⁵

Všechny řečené možnosti počítají s tím, že se otec ke svému nelegitimnímu dítěti hlásil, snažil se ho podporovat a dosáhnout pro něj co nejlepšího postavení. Takováto „ideální“ situace ovšem zdaleka neplatila vždy, a to ani v privilegovaném panovnickém prostředí. I zde se někdy stávalo, že otec své nemanželské děti téměř ponechal svému osudu, jako tomu bylo v případě levobočků polského krále Kazimíra III. Velikého († 1370).⁸⁶ V této souvislosti se zdá, že panovníci z lucemburského rodu se ke svým nemanželským potomkům – tedy alespoň k těm, o kterých víme – hlásili a snažili se je odpovídajícím způsobem zaopatřit. Podívejme se nyní blíže na jejich kariéry.⁸⁷

⁸² NERALIĆ, *Chances of an illegitimate person*. Je však nutno podotknout, že privace benefícia byla v tomto případě spíše důsledkem kapitulní volby provedené navzdory papežské rezervaci.

⁸³ HURWICH, *Bastards in the German Nobility*, s. 725–726; SROV. KIRSHNER – MOLHO, *The Dowry Fund*, s. 429–430.

⁸⁴ KALHOUS – KOPAL – MORAVCOVÁ – POLANSKÝ, *Přemyslovská dynastie*, s. 570–571; ŽEM-LIČKA, *Přemysl Otakar II.*, s. 157.

⁸⁵ SROV. TAMBURINI, *Die Apostolische Pönitentiarie*, s. 125; SCHMUGGE, *Kirche, Kinder, Karrieren*, s. 234.

⁸⁶ Zběžnou komparaci kariér panovnických levobočků v Polsku, Čechách a Uhrách ve 14. století provedl SROKA, *Nieślubne potomstwo*, jenž došel k závěru, že na rozdíl od špatné situace polských bastardů se takřka všichni nelegitimní potomci českých a uherských králů stali biskupy či významnými preláty.

⁸⁷ Přehled levobočků v lucemburském rodu uvádí ŽUREK, *Rodokmen Lucemburků*. Je ovšem pravděpodobné, že lucemburských bastardů, které dosud neznáme, bylo více.

Levobočci českých Lucemburků a jejich kariéry

Ještě než přejdeme k samotným lucemburským levobočkům, je třeba se zastavit u dvou nelegitimních potomků posledních dvou Přemyslovců, kteří podporování novou dynastií sehráli významnou úlohu v událostech první poloviny 14. století.⁸⁸ V první řadě je to výjimečná osobnost Jana Volka († 1351),⁸⁹ syna Václava II. a neznámé matky. Ten si získal náklonnost jak krále Jana Lucemburského, tak především jeho manželky a své nevlastní sestry Elišky Přemyslovny, která mu byla oporou po celou dobu života. Právě královský pár mu pomohl získat papežské dispense, jež mu umožnily navzdory nelegitimnímu původu držet řadu výnosných kapitulních prebend, zejména pak významné vyšehradské proboštství (1316).⁹⁰ Po celou dobu působení v úřadu stál Jan v táboře stoupenců Elišky Přemyslovny, která se nacházela v permanentních sporech se svým choťem, a zřejmě právě to mělo za následek Janovu roztržku s králem a jeho krátké uvěznění roku 1322.⁹¹

Po více než roce však došlo mezi Janem Lucemburským a Janem Volkem k usmíření a jeho kariéra dále pokračovala závratným tempem. Zejména je třeba vyzdvihnout Janovy četné pobyty u kurie v Avignonu a jeho dobré vztahy s papežem Janem XXII. Eliška Přemyslovna na bratra rovněž nezapomínala a vyžádala mu další dispens, která ho opravňovala k přijetí biskupského svěcení.⁹² Po původních neúspěšných pokusech o získání bamberkého a vratislavského biskupství se nakonec Jan Volek stal roku 1334 olomouckým biskupem. Podle Petra Žitavského měl k jeho jmenování přispět mladý markrabě Karel s Mikulášem II. Opavským.⁹³

⁸⁸ Přemyslovským levobočkům věnoval nejnověji několik stran ŽEMLIČKA, *Levobočci*.

⁸⁹ Nad Janovým původem se zamýšlel HLOBIL, *Přemyslovec Jan Volek*; podrobněji k Janově kariéře HLEDÍKOVÁ, *Vyšehradské proboštství*; k jeho vztahu k papežské kurii TÁŽ, *Počátky avignonského papežství*, s. 120–139.

⁹⁰ Dispense vydány in MVB TP, č. 129, s. 116–117 (25. ledna 1319); č. 155, s. 134–135 (11. listopadu 1319). K poněkud nejasné dataci Janova nástupu do úřadu vyšehradského probošta nejnověji HLEDÍKOVÁ, *Počátky avignonského papežství*, s. 120–126.

⁹¹ Události líčí Petr Žitavský: *Chronicon Aulae Regiae*, FRB IV, s. 261–262.

⁹² MVB TP, č. 684, s. 390–391 (11. října 1327).

⁹³ Jmenovací papežská bula z 27. března 1334 tamtéž, č. 1109, s. 593–595; srov. *Chronicon Aulae Regiae*, FRB IV, s. 319: „Pro electione huiusmodi et promotione sui awunculi Karolus, marchio Morauie, laboravit cum Nicolao, duce Oppavie, bona fide.“ K olomouckému episkopátu Jana Volka viz MEDEK, *Dějiny olomoucké arcidiecéze*, I, s. 120–126.

V této hodnosti pak Jan setrval až do své smrti roku 1351, načež byl pohřben v benediktinském klášteře v Pustiměři, který sám založil.⁹⁴

S pustiměřským klásterem je spjata jméno dalšího přemyslovského levobočka – Alžběty († cca 1347), s největší pravděpodobností dcery posledního Přemyslovce Václava III.⁹⁵ Také ona byla určena k církevní kariéře. Z nemnohých zpráv, které máme o jejím životě k dispozici, zaujímá prvořadý význam papežská dispens z roku 1332. Alžběta, jeptiška v cisterciáckém klášteře v Pohledu, v něm s podporou Jana Lucemburského žádá, aby *propter debilitatem sui corporis* mohla přestoupit do konventu méně náročného řádu, konkrétně se hovoří o klášteře benediktinek u sv. Jiří na Pražském hradě.

Současně žádá o dispens, aby mohla v nové církevní instituci zastávat jakýkoli úřad, a to i hodnost abatyše, načež papež supliku schválil.⁹⁶

Zdeňka Hledíková se proto opodstatněně domnívá, že právě snaha o zisk tohoto prestižního místa v nejstarším přemyslovském klášteře⁹⁷ byla hlavním důvodem sepsání supliky. Přesto se Alžběta svatojiřskou abatyší nakonec nestala. Místo toho od roku 1340 zaujala tento čelní post v moravské fundaci svého strýce Jana Volka, benediktinském klášteře v Pustiměři založeném pro spásu duše Elišky Přemyslovny a jejích předků a tudíž silně spjatém s přemyslovskou tradicí.⁹⁸ V úřadu pustiměřské abatyše pak Alžběta působila až do své smrti (nejpozději)

4. Pečeť olomouckého biskupa a nelegitimního syna českého krále Václava II. Jana Volka († 1351).

⁹⁴ *Granum catalogi praesulum Moraviae*, AfÖG 78, 1892, s. 87; *Über Nekrologe der Olmützer Domkirche*, AfÖG 65, 1884, s. 566.

⁹⁵ K její osobě viz HLEDÍKOVÁ, *Alžběta, dcera Václava III.*

⁹⁶ MVB TP, č. 965, s. 529–530 (9. ledna 1332); k tomu viz HLEDÍKOVÁ, *Alžběta, dcera Václava III.*, s. 248–250.

⁹⁷ Srov. MODRÁKOVÁ, *Úřad abatyše.*

⁹⁸ HLEDÍKOVÁ, *Alžběta, dcera Václava III.*, s. 250–251. Zakládací listina z 30. září 1340 in CDM VII, č. 290, s. 209–210. Alžbětu zmiňuje až donace Karla IV. z 24. srpna 1341 vydaná tamtéž, č. 346, s. 247–248.